

Erol GÜNGÖR Perspektifinden Ahlâk Ve Ahlâkın Toplumsal Önemi Morality And Its Social Importance For Erol GÜNGÖR

Mehmet Berктаş

Din Sosyolojisi Uzmanı Mehmet BERKTAŞ, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

An sociologist of religion Mehmet BERKTAŞ, Kafkas University, Institute of Social Sciences, Departments of Philosophy and Religious Sciences, Sociology of Religion Department, Kars, Turkey.

memo_semra@hotmail.com ORCID 0000-0002-8040-5336

Emine Öztürk

Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

Prof. Dr., Kafkas University, Institute of Social Sciences, Departments of Philosophy and Religious Sciences, Sociology of Religion Department, Kars, Turkey.

ozturkemine25@gmail.com Orcid: 0000-0003-2127-7431

Atıf/©: Berктаş, Mehmet – Öztürk, Emine (2023). Erol GÜNGÖR Perspektifinden Ahlâk Ve Ahlâkın Toplumsal Önemi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 10-19, ss. 165-184.

Citation/©: Berктаş, Mehmet – Öztürk, Emine (2023). Morality And Its Social Importance For Erol GÜNGÖR, Kafkas University Faculty of Divinity Review. Issue 10-19, pp. 165-184.

Makale Bilgisi / Article Information:

Doi : 10.17050/kafkasilahiyat.1165726

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 23 August / Ağustos 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 21 October / Ekim 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 January / Ocak 2023

Volume / Cilt: 10; Issue / Sayı: 19; Pages / Sayfa: 165-184.

Suggested ISNAD Citation: Mehmet Berктаş - Emine Öztürk, "Erol GÜNGÖR Perspektifinden Ahlâk Ve Ahlâkın Toplumsal Önemi", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/19 (Ocak-January 2023), 165-184.

Notlar/Notes

Mehmet BERKTAŞ'ın, Kafkas Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı-Din Sosyolojisi bilim dalında Haziran-2022 yılında Prof.Dr. Emine ÖZTÜRK danışmanlığında yaptığı "EROL GÜNGÖR'ÜN TOPLUM VE DİN GÖRÜŞLERİ" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

www.dergipark.org.tr

Morality And Its Social Importance For Erol Güngör

Mehmet BERKTAŞ

Emine ÖZTÜRK

Abstract

Morality, which is the whole of the rules arranging the personality structure, actions, behaviors and evaluations of a person, has both individual and social aspects. Since man is a social being and has to live together, morality and moral rules come first among the moral values that will keep them together. Erol Güngör, a famous intellectual, thinker, intellectual and cultural carrier, who lived in the last period of Turkish intellectual life and had views in many fields of social sciences, examined morality both in psychological and sociological dimensions. According to Güngör, morality is an indispensable system for the welfare and peace of a society. While morality gives an idea about a person's personality, it also provides clues about the social structure of a society. The environment and the family have very important roles and functions in the formation and foundation of morality. Since individuals and societies can change, they can change in morality. However, this change is not about the content of morality, but about its formal characteristics. In this research, the views of Erol Güngör, who acts in the line of Ziya G kalp-Mumtaz Turhan in Turkish sociology and is considered a follower of the structural-functionalist school, about morality and the importance of morality in the social structure will be discussed and evaluated.

Keywords: *Morality, Religion, Social Morality, Family Morality, Erol Güngör*

Erol Güngör Perspektifinden Ahlâk Ve Ahlâk ın Toplumsal  nemi

Mehmet BERKTAŞ

Emine ÖZTÜRK

 z

İnsanın kişilik yapısını, eylemlerini, bunlarla ilgili davranıŐlarını ve değerlendirmelerini tertip eden kaidelerin bütünü olan ahlâk ın hem bireysel hem de toplumsal yönü bulunmaktadır. İnsan sosyal bir varlık olarak bir arada yaşama zorunluluğunda olduğuna göre, onları bir arada tutarak birlikteliklerini sağlayacak olan manevi değerlerin en baŐında ahlâk ve ahlâki kurallar gelir. Türk düşünce hayatının son dönemlerinde yaşamış ve sosyal bilimlerin birçok alanında görüşleri bulunan ünlü fikir insanı, mütefekkeri, münevveri ve kültür taŐıyıcısı olan Erol Güngör, ahlâk ı gerek psikolojik boyutta gerekse sosyolojik boyutta ele alarak incelemiŐtir. Güngör'e göre ahlâk, bir toplumun refahı ve huzuru için vazgeçilmez bir sistemdir. Ahlâk, bir insanın kiŐilięi hakkında fikir vermekle birlikte bir toplumun sosyal yapısı hakkında da ipuçları sunmaktadır. Ahlâk ın oluşmasında ve temellendirilmesinde çevrenin ve ailenin çok önemli rolleri ve işlevleri bulunmaktadır. Bireyler ve toplumlar deęiŐim gösterebildiğine göre ahlâk da değişime uğrayabilmektedir. Ancak bu deęiŐim ahlâk ın muhtevası ile ilgili değil biçimsel özelliği ile ilgilidir. Bu araŐtırmada, Türk sosyolojisinde Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan çizgisinde hareket eden ve yapısal-iŐlevselci ekolün bir takipçisi sayılan Erol

Güngör' n ahlâk ve ahlâkın toplumsal yapı içindeki önemi ile ilgili görüşleri ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Din, Sosyal Ahlâk, Aile Ahl k , Erol Güngör

GİRİŞ

Düşünce tarihinde birçok filozofun, mutasavvıfın, bilim insanının, mütefekkirin,  limin, münevverin ve sosyal bilimcinin hassasiyetle üzerinde durup değerlendirmelerde bulunduğu kavramlardan birisi de hiç şüphesiz "ahlâk"tır. Düşünce insanları ahlâk tanımlarken yaşadıkları çağın özelliğini, toplumun yapısını, takip ettikleri fikir modelini, dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarını dikkate almışlardır. Ahlâk ile ilgili yapılan her bir tanım onun farklı bir özelliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda araştırmacılar tarafından ahlâk ile ilgili görüşler farklı kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Muhtevası hasebiyle girift bir nitelik taşıyan ahlâkın, düşünce tarihinde hemen herkesçe kabul görmüş bir tanımı da yapılamamıştır.¹

Felsefenin en eski problemlerinden biri olan ahlâk, ünlü sosyal psikolog Erol Güngör bir psikoloji problemi olarak ele almakla birlikte sosyal bir mesele olarak da değerlendirmiştir. Bu nedenle ahlâk konusunda yazdığı eserlerinde ahlâk felsefesi ile ahlâk psikolojisi arasındaki farkı ortaya koyarak iŐe başlar. Erol Güngör, ahlâk konusunu özellikle "Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk" ve "Değerler Psikolojisi  zerinde Araştırmalar" adlı eserlerinde derinlemesine işlemiştir.²

Bu  alışmada Türk düşünce hayatının köşe taşlarından birini oluşturan ve tek amacı Türkiye'de " ağdaş bir Türk milli kültürü oluşturmak" olan Erol Güngör' n, ahlâk ve ahlâkın toplumsal yapı içindeki önemi ile ilgili görüşlerini ele almaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

1. AHLÂK

Ahlâk kelimesi, Arapça "halk" ile aynı kökten gelen "hulk" veya "huluk" sözcüklerinin çoğul halidir. Hulk sözcüğü, hem yaratılış-yaratma hem de seciye (karakter)-huy manalarına geldiğinden ahlâk ile hulk kaynaklarda aynı manada kullanılmıştır. Ahlâk kelimesi Kuran'da müstakil olarak geçmemekle birlikte "huluk" olarak iki ayette geçmektedir.³

Ahlâk konusunda yetkin ve model olan fikir insanlarının yaptığı ahlâk tanımlarına bakacak olursak: İbn Miskeveyh'e göre ahlâk; "Nefisin düşünüp taşınmasına gerek olmadan kendi eylemlerini ortaya koymasını sağlayan durumdur."⁴ Gazali'ye göre ise ahlâk; "nefiste köklü bir Şekilde yerleşip meleke haline gelen, kendisinden eylem ve teamüllerin hiçbir zorlama olmaksızın ve düşünüp taşınmadan rahatça ortaya çıktığı

¹ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 15-19.

² Recep Kılıç, "Erol Güngör' n Ahlâk Anlayışı", *Prof. Dr. Erol Güngör Hatırasına Milli Kültürler ve Küreselleşme Tebliğler ve Tartışmalar*, ed. Bahaeddin Yediyl z, M. Çağatay  zdemir, Fahri Unan (Konya, Türk Yurdu Yayınları, 1998), 265-266.

³ Mustafa  ağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı* (İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2019), 15.

⁴ İbn Miskeveyh, *Tehz bu-l Ahlâk*,  ev. Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihat Tunç (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 51.

heyet-i rasihadır."⁵ Osmanlı Devleti'nin önemli ahlâkçılarında olan Kınalızâde Ali Çelebi, ahlâk ilmini pratik felsefenin bir bölümü olarak görürken, ahlâkı, "eylemlerin nefisten zorlama yoluyla olmaksızın düşünüp taşınmasına gerek duymaksızın kolayca meydana çıkmasını sağlayan bir meleke" olarak tanımlar.⁶

Sosyal bütünleşmeci fonksiyonalist olan ve makro yaklaşımlardan ziyade mikro yaklaşımları benimseyen son dönem Türk münevverlerinden Muslihiddin Adil Taylan'a göre ise ahlâk, toplumsal gelişmeyi var eden önemli bir ilim şubesidir. Ahlâk diğer toplum bilimleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Ahlâk ilmi, felsefenin bir koludur. Toplumun düzenini temin etmeleri bakımından ahlâk ile hukuk arasında sıkı bir münasebet vardır. Mamafih, din terbiyesinden mahrum olan bir nesil yüce duygulardan da mahrumdur. Zira insan ahlâkı ile ayakta kalır. Ahlâk olmayınca vazife de olmaz. Vazifesi olmayan insanın hayvandan da farkı kalmaz. Terbiye/ahlâk konusuna ciddi bir yer veren sosyoloğa göre aile, okul ve çevre terbiyeye/ahlâka etki eden üç önemli âmildir.⁷

Sosyolojik tahlil düzeyinde yapılan tanımlara bakılacak olursa; ahlâk, bir toplumda bireylerin hemfikir olduğu, uyma mecburiyetinde kaldığı prensiplerin, kaidelerin tamamını anlatmaya yarayan bir ıstılahattır.⁸ Başka bir tanımda ahlâk; bir kültür ortamı içinde kabullenilmiş, sınırları çizilmiş ve tarifi yapılmış değer dizgeleri ve hedeflerle, bu değerlerin nasıl yaşatılacağını, belirlenen hedeflere nasıl ulaşılacağını ortaya koyan ilkeler öbeğini veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel zaman süresince, belli türden inanç, yasak, emir, norm ve değerlere göre tasarlanmış ve söz konusu tasarlamağa bağlı olarak töreleşmiş, gelenekselleşmiş hayat şeklini ifade eder.⁹ Mamafih, bu tanım ve açıklamalar bizi sosyoloji ile ahlâk arasında bir ilişkinin var olduğu gerçekliğine götürür. Ahlâk genel manada her ne kadar bireysellik özelliği taşısa da bireyler sonuç itibarıyla toplum içinde yaşarlar. Bireysel manada ahlâki çöküş yaşayan bireylerin oluşturduğu toplumların da ahlâki çöküşler yaşaması kuvvetle muhtemeldir. Sosyolojik manada toplumsal oluş, ahlâki oluştan sonra geldiği için her iki oluş birbirinin tamamlayıcısı ve destekleyicisi durumundadır. Felsefi açıdan bakılacak olursa, sosyoloji "cins" iken, ahlâk onun bir "nev'i"sidir. Bu zaviyeden bakıldığında ahlâk, sosyoloji şumulünün dışında değildir tam aksine toplumsal bir fenomendir.¹⁰ Erol Güngör'e göre ahlâk; "Bir toplumdaki bireylerarası münasebetleri tanzim eden bir kaideler sistemidir."¹¹

1.1. Ahlâk ve Değer İlişkisi

Sosyal bilimler literatüründe özellikle sosyolojinin ilgilendiği bir mefhum olan değer, bir toplumsal zümrenin veya toplumun kendi varlığı, birliği, işleyişi ve idamesi için mensuplarının büyük çoğunluğu tarafından sıhhatli ve lüzumlu oldukları onaylanan,

⁵ Gazali, *İhyâü Ulumud Din-3*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu (İstanbul: Tuğra Neşriyat Yayınları, 2000), 120.

⁶ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâi*, sad. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 81.

⁷ Emine Öztürk, *Son Dönem Osmanlı Aydınlarından Muslihiddin Adil Taylan'ın Toplum ve Din Görüşleri* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017), 99-101.

⁸ Özcan Köknel, "Mutluluğun Kaynağı Ahlak ve Akıl", *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, ed. Yurdağül Mehmedoğlu - Ali Ulvi Mehmedoğlu (İstanbul: Litera Yayınları, 2006), 111.

⁹ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 3.

¹⁰ Emine Öztürk - Ali Fidan, *Klasik Sosyoloji Okumaları: Gaston Richard'ın "Sosyoloji'ye Giriş" Eseri Üzerine Bir Deneme* (Ankara: Akademisyen Kitabevi Yayınları, 2019), 276-283.

¹¹ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (İstanbul: Yer-Su Yayınları, 2020), 9.

bireylerin müşterek duygu, fikir, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş aslı prensip veya inançlardır.¹² Sosyal yaşamı izah etmek için kullanılan temel kelimelerden biri olan değerler, bireylerin eseri olduğu kadar toplumsal sistemlerin de eseridir. Mamafih, bireysel değerler, kişilerin tutumları, davranışları, seçimleri ve inançları kapsamında ele alınırken, sosyal değerler, sosyal normlar kapsamında ele alınmaktadır.¹³ Bir beşeri unsurun bilinmesi işlevlerinin tanınmasına bağlı olduğuna göre, değerlerin de politik, dini, ahlâki, sanatsal, iktisadi, teknolojik, toplumsal, ailevi gibi tüm beşerî hadiselerin vuku bulmasında tayin edici bir işlevi bulunur.¹⁴ İctimai alanda toplumsal değerlerin en önemli işlevi, toplumsal dayanışmayı sağlamasıdır. Bu yüzden değerlerin işlevi toplumların daha çok çözülme ve kriz dönemlerinde bariz bir şekilde gün ışığına çıkar.¹⁵ Değerler, bir toplumun kültürünü, diğer toplumların kültürlerinden ayırarak onlara milli bir kültür kimliği sağlayarak çözümlerini engelleyen, milli beraberliği destekleyen ve toplumsal tesanüdü sağlayan unsurlardır.¹⁶ Her sosyal zihniyetin meydana getirdiği kültür düzeni farklı olduğu gibi, her kültür düzeninin meydana getirdiği toplumsal değerler de farklı olacaktır. Bir toplum kültürünün normatif tarafını, o toplumun sahip olduğu değerler oluşturur.¹⁷

Sosyal ve ekonomik faaliyetlerin insanı ezmesine vesile olan veya bu ezilmeyi engelleyemeyen çarpık bir değerler sisteminin her tarafa egemen olmasının dünyanın bugünkü en büyük buhranlarından biri olduğunu söyleyen Güngör'e göre, değer buhranının temelinde insanın psikolojik gereksinimlerinin geri plana atılarak maddi değerlerin bütün yaşamı sarması hadisesi vardır. Manevi değerler yerini maddi değerlere bıraktığı zaman toplumsal buhran kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de milli kültüre uygun milli değerlerin oluşturulup tatbik edilmesi elzem bir durumdur.¹⁸

Güngör'e göre, bir şeyin iyi (arzu edilebilen) veya kötü (arzu edilemeyen) olduğunu ifade eden anlatımlar değer hükümleridir. İnsanlar başka insanlar hakkında, başka insanların eylemleri ve niyetleri hakkında, eşyalar ve şeyler hakkında değer hükümleri verirler. Bütün ahlâki hükümler birer değer hükmü olurken her değer hükümleri ahlâkla ilgili olmayabilir. O halde değer, bir şeyin iyi (arzu edilebilen) veya kötü (arzu edilemeyen) olduğu hakkındaki inançtır. Psikolojide değer sadece bir inanç niteliğinde ele alınmasının nedeni, değer tarafsız bir ilkeye dayanıp dayanmamasından ziyade insan eylemlerine rehberlik etmesinden ileri gelmektedir. Örneğin, Mehmet iyi bir insandır. Neden mi? Mehmet gücü yettiği kadarıyla birçok insana yardım etmektedir. Çünkü insanlara yardım etmek iyi bir davranıştır. Değer bir inanç olması hasebiyle, dünyamızın belli bir bölümüyle alakalı zihin, his ve malumatlarımızın bir terkibi demektir. Ancak değer, inancın spesifik bir biçimi olması nedeniyle de ondan daha üst seviyelerde yer alan bir zihin faaliyetidir.¹⁹

¹² Mehmet Yazıcı, "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2014), 210.

¹³ Suat Anar, "Değerlerin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", *Çağdaş Eğitim Dergisi* 82 (Ekim 1983), 9.

¹⁴ Mustafa Aydın, "Değerler, İşlevleri ve Ahlak", *Eğitime Bakış Dergisi* 19 (Ocak-Şubat-Mart 2011), 41.

¹⁵ Yazıcı, "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", 213.

¹⁶ Ali Seyyar, *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)* (İstanbul: Beta Yayınları, 2003), 99-100.

¹⁷ Yazıcı, "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", 220.

¹⁸ Erol Güngör, "Buhranların Çaresi", *Zafer Dergisi* 152 (Ağustos 1989), 30.

¹⁹ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 1998), 27-30.

Güngör, değerlerin öğrenilmesinin bir sosyal öğrenme olduğunu söyler. Her insanın toplum içinde bir konumu ve bu konumu için toplumun uygun gördüğü birtakım rolleri bulunmaktadır. İnsanlar, bulunduğu her konumda o konumdaki insanların neler yapması, neleri düşünmesi, nelere değer vermesi gerektiği hakkında bazı fikirlere sahip olurlar. Genç bir kız için iffetli ve edepli kalmak büyük bir değer iken, bir erkek için cesaretli olmak, soğukkanlılık, azim ve sebat göstermek büyük değerler olabilmektedir. Değerlerin arkasında toplum desteği olduğu müddetçe değerler daha fazla yer bulacaktır ancak toplumun desteği azaldıkça veya yok olduğunda ise bu değerler değişmeye ve dejenere olmaya müsait hale gelecektir. Dolayısıyla, bireylerin yetiştirilmesinde ve toplumların ideal olana yaklaştırılmasında değerlerin öğretilmesi ve pratiğe dökülmesi büyük önem arz etmektedir.²⁰

Güngör'e göre, bir bireyin değer sıralamasında en üstte veya ilk sırada yer alan değer o bireyin temel değeri sayılabilir. Diğer değerler ise, temel değere ulaşmak için birer vasıta hükmündedir. Örneğin, bir birey için mutluluk en temel değer ise diğer değerler mutluluğa ulaşmada yardımcı oldukları ölçüde birer değer özelliği kazanırlar. Bununla birlikte ahlâki değerler insanın değer sisteminde apayrı bir bölümü teşkil etmez. Diğer türden değerler ahlâk değerleriyle organik bir ilişki içindedir ve bu değerler birer ahlâki değer görünümü alabilirler. Ayrıca kendi başlarına bir kognitif kategori teşkil etmeyen ahlâki değerlerin, diğer alanlara ait değerlerle mutlaka dinamik bir münasebet içerisinde olmaları gerekmektedir.²¹

1.2. Ahlâkın Değişip-Değişmeyeceği Meselesi

Güngör'e göre, ahlâkın bilgi, duygu ve davranış olmak üzere üç temel boyutu vardır. Ahlâk anlayışımızın ve ahlâki davranışlarımızın şekillenmesinde bu boyutlar önemli işlevlere sahiptirler.²² Özellikle ahlâkın davranış boyutu, bir toplumu oluşturan şeylerin sayı ve niteliğini, birbirleriyle olan münasebetlerini, her birinin büyük toplum içindeki yerini ve durumunu gösteren sosyal yapıların inşa edilmesiyle yakından ilişkilidir.²³ Sosyal yapılar içindeki sosyal münasebetleri düzenleyen yasalar, örf ve adetler, gelenekler, normlar ve diğer bütün kaideler değişime uğradığına göre sosyal sisteme ve sosyal yaşama etki eden ahlâkın da onlarla birlikte değişime uğraması kaçınılmaz bir sosyal gerçekliktir. Örneğin, Türkler ile Eskimoların ahlâkı aynı olmadığı gibi günümüzdeki ahlâk ile birkaç asır önceki ahlâk yapımızda aynı değildir hatta birkaç asır sonraki ahlâk ile günümüzdeki ahlâk yapısı da aynı olmayacaktır. Öyleyse, zaman içerisinde toplumların ahlâk anlayışları ve ahlâki kaideleri değişime uğramaktadır ancak ahlâki değiştirmemek toplumların hedefi olmalıdır. Zira ahlâkın değişmesi bir hakikat ve bir zorunluluk, ahlâkın değişmezliğini sağlamak ise bir idealdir.²⁴

Güngör, ahlâkın bir şeklinin ve bir de muhtevasının olduğunu söyler. Sokakta tanıdığımız insanları görünce selam vermek, birazcık eğilmek, tokalaşmak, şapka çıkarmak ahlâkın şekli boyutunu oluştururken bu şekillerle anlatılmak istenen dostluk, vefa ve

²⁰ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 70.

²¹ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 41-42.

²² Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 26.

²³ Erol Güngör - Emin Işık, *Ahlâk-Lise 2* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 89.

²⁴ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 70.

nezaket ise ahlâkın muhtevasını oluşturur. Gerçekte ahlâkın şekli ile muhtevası i  i e geçtiğinden çoğu kez ayırt edilmekte zorlanılmaktadır. Burada asıl önemli olan şekillerin ifade ettiği manadır. Bu nedenle ahlâk prensiplerindeki değişmeler temel olarak şekil değişmeleri halinde zuhur ederken muhteva değişmeleri yok denecek kadar az olmaktadır. şoyle ki, tanıdığımız bir insana saygı göstermek için yaptığımız davranışlar değişiklik gösterse de esas itibariyle o insana göstermek istediğimiz saygı ifadesi değişmemektedir. Her ne kadar zaman içerisinde ahlâk değişimleri yaşansa da toplumlar bu değişimleri engelleyecek ve dengeli bir yaşamı devam ettirecek ideale sahip olmalıdırlar. Eğer ki, bir toplumda ahlâkın şekli değişiyor ama muhtevası değişmiyorsa o toplum hem ahlâkın değişmezliği idealini gerçekleştirecek sağlam dayanaklara hem de  niversal ahlâki değerlere sahiptir.²⁵

Güngör'e göre, farklı toplumlarda farklı şekillerde görülen davranış biçimleri çoğu kez aynı ahlâki değerin farklı biçimlerde tahakkuk etmesini beraberinde getirmektedir. Örneğin, ilkel bir toplumda çok yaşlanmış ve aciz duruma gelmiş bir kocanın karısı tarafından öldürülmesi bir cinayet veya kötü bir davranış değildir.  nk  kadın kocasını öldürmekle ona karşı vazifesini yapmış olmakta koca ise karısının kendisine yardım ettiğini kabul etmektedir. Aynı şekilde bir Eskimo'nun evine gelen misafirine saygısını göstermek için eşini ikram etmesi gibi. Yahut Müslümanların ve Yahudilerin içine şeytan girdi diye iyilik yapmak için Engizisyon döneminde İspanyolların bu insanları yakmaları gibi. Her ne kadar temelinde benzer ilkeler bulunsa da bu tür davranışları iyi ahlâk timsali olarak görmek mümkün değildir. O halde, iyi ahlâkın oluşması için sadece iyi niyet yeterli değildir sonucun her iki taraf içinde iyi olması gerekir.²⁶

Güngör, tüm insanlar için her zaman iyilik doğurucu ve geçerli olabilecek ahlâki davranış emsallerinin ve uygulamasının bulunmasının son derece zor olduğunu söyler. Gerek bireysel gerekse toplumsal olarak ahl kta evrensel değerler inşa etmek birincil gayelerden biri olmalıdır. İnsanlar ve toplumlar arasındaki barış ve huzur ancak evrensel ahlâk değerleriyle kabildir.²⁷

2. AHLÂKIN TOPLUMSAL ÖNEMİ

2.1. Toplumsal Perspektiften Ahlâk

Güngör'e göre, insanın olduğu her yerde mutlaka ahl ktan ve ahlâki davranışlardan söz edilebilir. Beşeriyet, davranışlarındaki menfi veya müspet tutumları ayırt edecek seviyede ve zek da yaratılmıştır. Ahlâk her ne kadar bireyin kendi yapısı ve karakteriyle bağlantılı olsa da sonuç olarak insan toplum denilen bir yapıda hayatını idame ettirir. Bu perspektiften bakıldığında ahlâki davranışların bir de sosyal yönü bulunmaktadır. Ahlâk, bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemek için oluşturulmuş kaideler bütünü olduğuna göre insanlar sosyal hayatta bir arada yaşamasalardı ahl ktan da söz edilemezdi. Öyleyse bireysel ahlâk olabileceği gibi sosyal ahlâk gerçeği de vardır. Hatta toplumsal düzenin sağlanması için sosyal ahlâk ferdi ahl ktan daha önce gelir. şoyle ki, bir birey olumsuz ahlâki davranışlara sahipse, yaptığı davranışlar doğrudan yaşadığı topluma ve toplumsal düzene zarar verecek hatta başka bireylere de zararı dokunacaktır. Olumlu

²⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 70.

²⁶ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 70-71.

²⁷ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 71.

davranışlar sergileyen birey hem başka bireylere faydalı olur hem de toplumsal düzenin sağlanmasına olumlu katkıda bulunur. H lusa, ahlâk, bireylerarası ilişkilerin yani sosyal yaşamın gerektirdiği davranışlarla alakalı bir mefhumdur.²⁸

Güngör'e göre, toplumun kendisi bir okuldur ve toplumdaki her bir birey bu okulun hem öğreticisi hem de öğrencisidir. İnsanlar başkalarından öğrendiği ahlâki kaideleri gelecek nesillere aktarırken bunları sadece öğretmekle yetinmez, yeri geldiğinde değiştirir hatta kendine göre yeni kaide örnekleri ortaya koyar. Birey, toplumun en önemli parçası olduğu gibi aynı zamanda toplumdaki ahlâki davranışların değiştiricisi, aktarıcısı ve düzenleyicisidir.²⁹

Güngör, toplumsal çevrenin, bir bireyin bütün eğitim yaşantısında etkili olduğu gibi ahlâki davranışların öğrenilmesinde de her bakımdan etkili olduğunu söyler. Bir toplumdaki bireylerarası münasebetleri tanzim eden kaideler sistemine ahlâk denildiğine göre, toplumsal yapı içinde bireylerin gösterdiği her türlü sosyal ilişki ve her durum bizlere aslında ahlâki davranış örnekleri de sergilemektedir. Bir bireyin içinde yaşadığı topluma ait bütün ahlâki davranış kaidelerini öğrenmesi veya daha sonraki nesillere aktarması mümkün değildir. Ancak bir bireyin olumlu ve istendik yönde öğrenmesi gereken ahlâki davranışları öğreneceği kritik bir yaş aralığı ve yakın sosyal çevresi vardır. İnsanlar genellikle küçük yaşlardan itibaren ahlâki kaideleri daha kolay ve kalıcı olarak öğrenirler. İnsanın ahlâki kişiliğinin asıl teşekkül ettiği yerler, onun en yakın sosyal çevresini oluşturan ailesi, okulu ve yakın arkadaşlarıdır. Ahlâki kişiliğin oluşmasında büyük öneme sahip olan bu  cl  yapının etkisi insanların sadece çocukluk çağlarında değil ergenlik ve sonraki çağlarında da devam eder. Eğitim müessesesi olmakla beraber değerli bir sosyal  evre olan okullarda da ahlâk derslerinin verilmesi mühim bir boşluğu doldurmaktadır. Zira bu çağlarda verilen ahlâk dersleri, çocukların ruhi ve manevi boşluklarını doldururken aynı zamanda onların iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olma gayelerine de hizmet etmektedir.³⁰

Güngör'e göre, ahlâk ve ahlâki davranış kaidelerinin öğrenilmesi en başta bir eğitim işidir ve bu kaidelerin öğrenilmesinde temel rolü sosyal  evre oynar. Ayrıca şahsiyet ile ahlâk arasında çoğu zaman birbirinden ayırt edilemeyecek kadar sıkı bir bağ vardır. Bundan dolaydır ki, bir bireyin yaptığı davranışlar hem şahsiyetini ortaya koyar hem de sahip olduğu ahlâki karakteri hakkında ipucu verir. Zaten sağlam şahsiyete sahip birey olumlu yönde ahlâki davranış gösterirken, olumsuz şahsiyete sahip olan birey olumsuz yönde ahlâki davranış sergileyecektir. Olumlu ve güzel ahlâka sahip olan bireyler gösterdikleri güzel davranışlarla toplum tarafından beğenilirler. Bir toplum ne kadar menfi davranışlar gösteren bireylere veya tabakalara sahip olsa da her daim iyi, güzel ve olumlu davranış ve tutumların var olmasını onaylamıştır. Bundan dolaydır ki, takdir edilen ahlâki davranışlarda bulunmak aynı zamanda beğenilen şahsiyet sahibi olmak anlamına da gelir. Sağlam bir şahsiyet sahibi olan bireyde olumsuz ahlâk olamayacağı gibi olumsuz ahlâki özellikleri olan bir bireyde de iyi bir şahsiyetin olamayacağı bilinen bir gerçekliktir. Bu nedenle bir toplumda "karakteri bozuk insan" deyimini kullanıldığında esasen o insanın ahlâki davranışlarının bozuk olduğu ima edilir. Aynı şekilde "karakteri sağlam insan" denilince sahip olduğu ve yaşamında gösterdiği güzel ahlâki davranışlar

²⁸ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 5.

²⁹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 8-9.

³⁰ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 9.

kastedilir. Şeref sahibi olma, yardımseverlik, cömertlik, yiğitlik, iffet sahibi olma, dürüst olma, misafirperverlik gibi olumlu ahlâk vasıfları aynı zamanda olumlu şahsiyet vasıflarıdır.³¹ Mamafih, olumlu ve güzel şahsiyete sahip olan birey aynı zamanda "iyi bir insan olmanın" temel şartlarından biri olan erdemleri de kazanmış demektir. İslam tefekküründe ahlâki açıdan erdem/fazilet, insanların ihsanda bulunmasını ve şerden uzaklaşmasını sağlayan ruhsal kabiliyetlerdir. Felsefi açıdan kabul edilen ve insanlarda olması gereken dört temel erdem ise; hikmet, adalet, cesaret ve iffettir.³²

2.2. Ahlâkın Toplumsal Amacı

Güngör, ahlâk kavramının önemi ve ahlâklı olmanın gayesi üzerinde çok eski dönemlerden itibaren özellikle felsefecilerin büyük bir uğraş verdiğini söyleyerek, bu kavramın sosyal bilimcilerin de önemle açıklamaya çalıştığı bir kavram olduğunu söyler. Herhangi bir sosyoloğun, "Ahlâkın içtimai hayattaki yeri, önemi ve gayesi nedir?" sorusuna vereceği cevap ahlâk ile toplumsal hayat arasındaki sıkı münasebette gizlidir. Her ne kadar teorik olarak ahlâk ve kaideleri çok iyi bilinir olsa da bunların pratiğe dökülüp zuhur edeceği tek yer toplumdur. İnsanları bir arada tutan ve toplum denen yapının inkişaf etmesini sağlayan önemli unsurlardan biri de ahlâk ve ahlâki davranışlardır. Bir toplumda yerleşmiş olan ahlâki kaideler sebebiyle o topluma mensup bireyler hangi durumda nasıl davranmaları gerektiğini bilirler hatta bireyler başka bireylerin bir durum karşısında önceden nasıl tepki vereceğini bile tahmin edebilirler. Böylesine bir ahlâki düzenin varlığı her şeyden önce o toplumdaki bireylere güven hissi verir. Hangi davranışların olumlu veya olumsuz olduğu bilinmeseydi insanlar arasında kargaşa çıktığı gibi toplum içinde de düzensizlikler baş gösterirdi. Mamafih, ahlâki yönden olumlu davranışlar gösteren bireyler toplumun takdirini toplarken, ahlâki açıdan olumsuz davranışlar sergileyen bireyler toplumun sert müeyyideleriyle karşı karşıya kalırlar.³³

Güngör'e göre, toplumlar kendilerine lider seçerken bile öncelikle "iyi bir ahlâk sahibi" diğer bir ifadeyle "iyi bir şahsiyet mimarı" olan insanları tercih ederler. Olumsuz ahlâki özelliklere sahip veya güven vermeyen insanların lider olma şansı da yoktur. Liderler, bir toplumun dışa yansıyan prototipidir. Lider iyi ahlâklı ve sağlam karakterli olursa, insanlar o lidere inanır hatta o lider bu sağlam karakteriyle insanları bir arada tutarak bu insanların toplum olmalarını her daim sağlar. Ancak olumsuz ahlâki özelliklere sahip, güven vermeyen ve sağlam şahsiyete sahip olmayan liderler, insanları bir arada tutmak şöyle dursun, elindeki toplumu bile dağıtıp ortadan kalkmasına sebep bile olabilirler.³⁴ İslam felsefe tarihinde "muallim-i Sani" olarak anılan Farabi, erdemli bir yaşamın ancak ideal bir toplumda vuku bulacağını söylerken, erdemli bir toplumu da iyi yöneticilerin inşa edeceğini belirtir. Bu nedenle erdemli dünya şehirlerinin kurulmasında liderlere büyük sorumluluklar düştüğünü ifade eden filozof, her insanın da iyi veya ideal bir yönetici olamayacağını söyler. Farabi'ye göre, erdemli toplumların yöneticisi olan kişiler birtakım temel özelliklere (doğruluk-dürüstlük-adaletli-oyun ve eğlenceye düşkün

³¹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 9.

³² Müfit Selim Saruhan, "Ahlak ve Erdemin İnşası", *İslam Felsefesi Tarihi-1*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 341-342.

³³ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 9-10.

³⁴ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 10.

olmama- cinsel hazlar gibi eğreti durumlara heves etmeme vb.) sahip olan kişilerden seçilmelidir.³⁵

Ahlâki davranış olgunluğu göstermenin sadece liderlere ait bir durum olmadığını söyleyen Güngör'e göre, ahlâki davranış olgunluğunu göstermek huzurlu, düzenli ve erdemli bir toplumda yaşamak isteyen her bir bireyin yapması gereken önemli bir vazifedir. Bir birey, toplumsal yapı içindeki kurum ve gruplarda farklı rollere b r nebildiğine göre hangi rolde veya mevkide olursa olsun, olumlu ahlâki davranış kaidelerini gözetme zorunluluğu vardır. Olumlu ahlâki davranış kaideleri, ister bizden önceki insanlar tarafından, isterse bizler tarafından konulsun bireyler arasında müşterek bir anlayış geliştirmelidir. Bir toplumda olumlu manada müşterek bir anlayış gelişmedikçe huzur ve iş birliği de olamayacaktır. Zira toplumsal yaşamın temelini, huzur ve iş birliği oluşturur.³⁶

Bir düşünce ve fikir sisteminin ürünü olan ahlâk ın, insanların üzerine giydiği bir elbise parçası gibi somut ve maddi bir varlığı bulunmamaktadır. Maddi varlıklara ilgi duyup önem veren bazı insanlar yer yer manevi varlıklarla uğraşanları da eleştirmekten geri durmamışlardır. Bu eleştiri yapanlar bir hakikati gözden kaçırarak düşüncelerini açıklama yoluna gitmektedirler. Bir toplumu veya insanlar arasındaki münasebeti sağlayarak ayakta tutan Şeyler her zaman maddi unsurlar değildir. Temel manada toplumun ilerlemesini ve kolektif bütünlüğü sağlayan Şeyler manevi unsurlardır. Toplumlarda her ne kadar maddi sosyal unsurlar  n plandaymış gibi bir izlenim olsa da maddi sosyal unsurların değeri aslında toplumların onlara biçtiği değerle anlam kazanmaktadır. Örneğin, insanların konuşma ve anlaşma aracı olan dil tamamıyla manevi bir sistemdir. Konuşulan dilin, maddi bir unsur gibi hiçbir somut sembolü yoktur. İnsanlar arasındaki en büyük maddi menfaatin  rneği paradır. Ancak paranın değerli oluşu kendi varlığından değil insanların ona verdiği kıymet sayesinde. En büyük manevi değerlerimizden olan devlet bile para ile ilgilenmese insanlar paraya bu kadar değer vermeyecektir.³⁷

Güngör açısından, insan topluluğunu hayvan topluluklarından ayıran ve bütünüyle manevi değerleri ifade eden Őey sembollerdir. Bütün sembolik Şeyler manevi olmakla birlikte, her toplumun kendine özgü değerli kabul ettiği manevi sembolleri vardır. Binaenaleyh, manevi değerlerin en önemlisi ahlâki değerlerdir. Manevi düzen üzerine kurulmuş dinler bile büyük ölçüde birer ahlâk sistemleridirler. Dinlerin inşa ettiği ahlâk sistemi, hem insan-Tanrı ilişkisi hem de insan-insan ilişkisi açısından neyin iyi ve kötü olduğunu anlatarak toplumsal düzeni sağlayan sistemdir. Dinler, ahlâki kaidelerin ve yaşantıların kaynağı olduğu için toplumlarda dinlerin bu denli büyük etkilerinin görülmesi de olağan bir durumdur. Bundan dolayı toplumlarda ahlâki nizam olduğu sürece dinde var olacaktır. Diğer bir ifadeyle, toplumlar ahl ktan uzak olamayacağına göre dinden de uzak yaşayamayacaklardır. Dinin temelde toplumları değil tek tek bireyleri ilgilendirdiğini söyleyenler ile dinin tabiatüstü durumunu inkâr edenler söz konusu ahlâk olunca ahlâk ın toplumsal hayattaki önemini ve gerekliliğini inkâr etmemişlerdir.³⁸

³⁵ Mahmut Kaya, "Farabi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/153-154.

³⁶ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 10.

³⁷ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 10-11.

³⁸ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 11.

Güngör'e göre, toplumsal yapı içindeki davranışlar "iyi veya kötü" olarak adlandırıldıka ahl kta kendi varlığını koruyacaktır. Unutulmaması gereken bir durum ise, "ahl ksız bir insan" ibaresinin yanlış kullanımıdır. Toplum tarafından genel kabul görmüş iyi davranışları yapmayan insanlar "ahl ksız" diye nitelenirler. H lbuki kötü davranışlar sergileyen insanlar "ahl ksız" değil "kötü ahlâklı" insanlardır. Çünkü her bir birey veya toplum öyle ya da böyle bir ahlâk sistemine sahiptir.³⁹ ünlü filozof Farabi'ye göre, faziletler ve reziletler doğuştan gelmediği için insan her iki duruma da eşit yatkınlıkta yaratılmıştır. Dolayısıyla insanlar kendi iradeleriyle iyiliği seçebildikleri gibi kötülüğü de seçebilirler. Bundan dolayı ahl ksız bir insandan söz edilemeyeceğini söyleyen filozof, insanların ya iyi ahlâklı ya da kötü ahlâklı olacağını belirtir. Mamafih, ahlâk meselesinde eğitimin ve alışkanlıkların da son derece önemli olduğunu vurgulayan Farabi, insanların ahlâki eğitime yatkınlığı konusunda farklı kişiliklere de sahip olduklarının altını çizer.⁴⁰

Güngör'e göre, insanlar nasıl ki kendilerine zararlı veya faydalı olacak besinleri ayırt edebiliyorlarsa aynı şekilde olumlu davranışlar ile olumsuz davranışlar arasındaki farkı da ayırt edebilecek manevi bir ahlâk sistemine sahip olmalıdırlar. Havanın ve suyun bulunduğu her yerde yaşam varsa, beşeriyetin olduğu her yerde ve her durumda da ahlâk vardır. Bundan dolayı, ahlâk bir tür doğa yasasıdır. Bir ahlâk yapısına ve karakterine sahip olan insanlara düşen görev, sahip oldukları ahlâki, yaşamın farklı durumlarına uyarlayabilmeyi başararak en güzel biçimde ve en iyi şekilde yaşamaktır. İnsan sadece düşüncelerinde değil toplumsal yaşamdaki uygulamalarında dahi ahlâki kaidelere göre davranışlarda bulunmalıdır. Bir toplumdaki bireylerin hepsinde olumlu ve istenilen ahlâkın göstergelerinden olan saygı, sevgi, iyi niyet, sorumluluk hissi, yardımseverlik gibi durumlar egemen olursa o toplumda hiçbir vakit çatışma ve huzursuzluk doğmaz. Belki böyle bir toplum yaratılması sosyolojik olarak imkânsız olsa da en azından bu tür ahlâki davranışlar gelecek nesillere aşlandığında insanların huzur ve refah içinde yaşama şansı da o derece artacaktır. Bu nedenle bir toplumda ortaya çıkıp olgunlaşma gösteren ahlâki ve manevi değerlerin çocuklara ve gençlere aktarılması, onların toplum içinde saygın ve yetişkin bir birey olabilmeleri yolunda atılacak en büyük ve en ilk adımı oluşturacaktır. Özellikle daha sonraki nesillere manevi ve ahlâki değerlerin aktarımı yapılmaz ise, bu nesillerin sadece kendini düşünen bencil bireyler olarak yetişmesine sebep olmakla kalınmayıp, aynı zamanda onların toplumuna ve milletine zararı dokunan birer parazit durumuna gelmelerine sebebiyet verilecektir.⁴¹

Güngör, hem geçmiş dönemle bağı koparmamak için hem de kendi ağdaşlarımızla rahat bir yaşam sürdürme adına insanlara geleneksel ahlâkın öğretilmesi gerektiğini vurgular. Elbette ki, bir toplumda neşet etmiş ahlâk ve ahlâk düzeninin geçirdiği birtakım değişimler toplumları inceleyen bir bilim dalı olarak sosyolojinin araştırma alanına girmektedir. Çünkü bir toplumda ortaya çıkmış ahlâk standartların mahiyeti ve bu standartların değişimleri insanın intibakı açısından önemli neticeler doğuracaktır. İnsanın en mühim çevresi, aynı zamanda intibak etmeye uğraştığı sosyal çevredir. Sosyal evre bozuldukça şahsiyetimizde de ister istemez bozulmalar meydana gelecektir. İnsanın değişen ihtiyaçları ve değişen dış dünya ile arasında görülen intibaksızlığı insanın şahsiyetinde görülen aksaklığın başlıca nedenlerinden biridir. İşte geçmiş dönem ile

³⁹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 11.

⁴⁰ Hüseyin Karaman, "İslam Ahlak Filozofları", *İsl m Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 166.

⁴¹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 11-12.

günümüz arasında manevi değerler açısından büyük uçurumlar olmaması için geleneksel ahlâk ın kaideleri öğretilmelidir. Geleneksel ahlâk özellikle insan ve toplum arasında bir denge görevi görür. Huzurun, güvenliğin ve istikrar ın nesiller boyu devam etmesinde o toplumdaki milli-ahlâki değerlerin payı büyüktür.⁴²

Güngör'e göre, insanlar ve teknoloji değişebiliyorsa toplumlar da değişme gösterebilir. Hiç değişme göstermeyen veya sürekli değişime uğrayan toplumlar sağlıksız toplumlardır. İstikrar içinde değişime uğrayan toplumlar sağlıklı toplumlardır. Dolayısıyla, bir toplumdaki ahlâk geleneklerine hepten bağlı kalmak, değişime kapıları kapatmak veya öyle olması gerektiğini ifade etmek yanlış bir tutum olacaktır. Her ne kadar bazı filozoflar ahlâk ın değişmeyeceğini veya değişeceğini savunsalar da hem sosyolojik hem de felsefi açıdan ahlâk ın değişmeyen değerleri mevcuttur ve bu değerler her zaman ve her ortamda geçerliliğini koruyacaktır. Örneğin; zayıf olan insanlara acımak, yardım etmek, dürüst olmak, doğru söylemek, adaletli olmak gibi tüm toplumların kabul ettiği ahlâk ın değişmeyen ilkeleri vardır. Bu ilkeler farklı toplumlarda farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde ortaya çıkmış olsa da ilkelerin arka planında yer alan prensipler değişmemiştir. İşte, toplumları birbirinden ayıran nokta da bu prensiplerin yaşamdaki uygulamasında ve işleyebilir biçim alıp almamasında ortaya çıkmaktadır. Çünkü değişen ve dönüşen dünyaya karşı toplumda var olan ahlâk kaideleri de kendisine düşen nasibi alarak yaşama uygun hale gelebilmek için değişime ve dönüşüme uğrayacaktır. Örneğin, eski zamanlarda zengin insanlar iyilik yapmak veya hayır işlemek için daha çok ibadethane, eşme, cami, köprü gibi eserler yaptırırken günümüzde artık okul, hastane, vakıflara yardım etme gibi durumlar söz konusudur. Toplumun değişmesi ve gelişmesi sonucu olumlu ahlâki yapının da bir göstergesi olan iyilik yapmanın veya hayır işlemenin türü de değişime uğramıştır. Kısacası, cemiyetin değişen gereksinimlerine ve değişen organizasyonlarına göre ahlâk kaideleri de yeni biçimler almaya başlamıştır.⁴³

Güngör, ahlâk değişmesi ile toplum değişmesi arasındaki ilişkiyi şu can alıcı iki soruyla açıklığa kavuşturmak ister:

a) Toplumun değişmesiyle ahlâki sistemde otomatik olarak değişir mi?

b) Toplumsal ahlâk ın değişmesi, bireylerin iradeleri dışında vuku bulan bir hadise midir?⁴⁴

Güngör; siyaset, ekonomi, eğitim, din, aile, sağlık, hukuk, ahlâk gibi toplumsal kurumlar ve yapılar arasında karşılıklı münasebet bulunmakla birlikte, herhangi bir toplumsal değişme sürecinde bu kurumların aynı hızda ve aynı ölçüde değişim göstermediğini söyler. Teknoloji ve sanayi bakımından ileri olan ülkelerde insan münasebetleri aynı derecede gelişme göstermeyebilir, aynı şekilde ekonomik bakımdan geri kalmış bir ülkede ahlâki yaşantı çok ileri seviyede vuku bulmuş olabilir. Dolayısıyla, her toplumda sosyal değişimlerle teknik değişmelerin dengeli bir biçimde yürüdüğünü söylemek güçtür. Değişimlerin ahenkli yaşanmadığı toplumlarda ahlâki krizlerin ve çatışmalar ın olması kaçınılmaz bir durumdur. Bir yerde çatışma yaşanıyor veya uyumsuzluk baş göstermişse orada ahlâki kaideler de tehlikeye girmiş demektir.⁴⁵ Daha

⁴² Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 12.

⁴³ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 12-13.

⁴⁴ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 13.

⁴⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 13.

önce kültür konusu anlatılırken değinilen William Fielding Ogburn'a ait ve manevi kültürel değerlerin, maddi kültürel değerler kadar hızlı değişmemesini yahut geç ve yavaş değişmesini anlatan "kültürel gecikme" kavramı tam da bu konuyu açıklar niteliktedir.⁴⁶

Güngör'e göre, ahlâki kaidelerin değişmesinde insanlar pasivize bir rolde değildir. Toplumlarda ahlâkın sabit kalabilmesi, toplumlarda var olan her şeyin de sabit kalmasına bağlıdır. Ancak böyle bir durum hiçbir dönem ve çağda mümkün olmayacağına göre ahlâki değişimde yaşanacaktır. O halde bireyler ahlâkın değişmesine engel olamayacaklarına göre, onlara düşen görev bu değişimi denetim altında tutabilmektir. Her toplumsal kurum temelde kendisinde meydana gelen değişimleri kontrol altında tutmak için organizasyonlar tertipler. Bu nedenle, Türkiye'deki eğitim müesseseleri bir yandan geleneksel milli ahlâk kaidelerini yeni kuşaklara aktarırken diğer yandan da toplumdaki umumi değişimlere uygun ahlâki davranış biçimlerinin geliştirilmesine gayret eder.⁴⁷

Güngör, günümüz toplumunun çok kompleks ve girift yapısından dolayı artık eski dönemlerdeki gibi bir insanın çıkıp toplumun bütün kesimlerinde etkili olmasının imkânsız olduğunu belirtir. Geçmiş dönemlerde bir din kurucusu, bir sosyolog veya bir filozof çıkıp yeni bir ahlâk sistemi oluşturabiliyordu ve hatta oluşturduğu sistem toplum tarafından benimseniyordu. Ancak günümüz toplumunda insan yaşamı tek bir değer sistemi etrafında şekillenmediği için bir siyasetçinin, bir öğretmenin, bir kumandanın, bir din adamının, bir filozofun ahlâki davranış örnekleri sadece kendi çevrelerinde etkisini göstermektedir. Özellikle Türk toplumunda hâkim olan ahlâki şahsiyet durumu oldukça değişik membalardan ve değişik otoritelerden gelen etkilere göre biçim alır. Belki de insan yaşamının en çetin problemini, farklı membalardan gelen etkileri uyumlu bir bütün haline getirebilme teşkil etmektedir.⁴⁸

2.3. Sosyal Bir Kurum Olarak Aile Ahlâki

Bir toplum olmanın olmazsa olmazı olarak nitelenen aile, bu yönüyle tüm toplumların en temel hücresi olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹ İctimai bakımdan ilk doğal dini zümre ve kolektif grup ailedir.⁵⁰ Bu bakımdan toplumu oluşturan müşterek inançların, değerlerin ve normların soyut bütünlüğünü ifade eden kolektif bilinç, aileyi de kapsamına alarak biçimlendirir. Bunun için aile kişiliğin, değerlerin ve toplumsal kriterlerin kurucusu ve hamisi olarak görülür.⁵¹

Toplumun en küçük toplumsal birimi olan aile, birey için yaşam merkezidir. Aile, bireylerin içinde bulunduğu en mühim ve birincil grubu oluşturur. Toplum içinde sadece biyolojik değil sosyal bir kurumu da ifade eden aile toplumlar için stratejik öneme sahiptir. Ayrıca toplumda sosyal bir müessese olan aile, bir toplumun temel taşıdır. Bu nedenle toplumda vuku bulan ani değişimler aileyi etkilerken, aynı şekilde ailede ortaya çıkan

⁴⁶ Feryal Oskay, "Kültürel ve Toplumsal Değişme Konusunda William Fielding Ogburn'un Görüşleri Üzerine Bir Deneme", *Eğitim ve Bilim Dergisi* 3/13 (1978), 36-47.

⁴⁷ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 13-14.

⁴⁸ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 14.

⁴⁹ Emine Öztürk - Muhammet Fatih Demirdağ, "Toplumsal Kurumlar ve Din", *Din Sosyolojisi*, ed. Emine Öztürk (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020), 210.

⁵⁰ Sefer Yavuz, "Dini Gruplar", *Din Sosyolojisi*, ed. Osman Eyüpoğlu (Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2019), 91-92.

⁵¹ Öztürk - Demirdağ, "Toplumsal Kurumlar ve Din", 210-211.

değişimlerde toplumu etkilemektedir. Toplumsal yaşamda sosyal denetim mekanizması görevini de üstlenen aile, bir toplumun en temel hücresidir. Bundan dolayı aile ile toplum bir bütünün parçaları gibidir. Bunun yanında toplum ve devlet birlikteliğinin sağlam olması için aile yapısının sağlam olması gerekmektedir.⁵²

Toplumsal bir müessese olarak aile, toplumsal değişimde tampon müessese işlevine sahip bünyesel değişmelerin sebep olacağı kesintilere karşı biçim veren ve insanların asayiş ihtiyaçlarını farklı şekillerde yerine getiren bir kurumdur.⁵³ Her ailenin sahip olduğu beş global özellik vardır;

- a) Her aile küçük bir toplumsal düzendir.
- b) Her ailenin kendine özgü kıymetleri ve prensipleri mevcuttur.
- c) Her ailenin kendine mahsus bir sosyolojik yapısı bulunur.
- d) Her aile de mevcut temel işlevler bulunmaktadır.
- e) Her aile hayat döngüsündeki safhalar süresince hareket eder.⁵⁴

Güngör açısından en küçük sosyal kurum ve aynı zamanda toplumun yapıtaşı yahut hücresi olan ailenin, insan neslinin devamı için topluma yeni bireyler kazandırmak, cinsiyet içgüdüsünü tanzim etmek ve bazı ekonomik organizasyonları tertip etmek gibi üç önemli fonksiyonu vardır. Belki de bu fonksiyonlar içinde en mühim yeri, insan neslinin devamı için yeni bireyler kazandırma almaktadır. Bu noktadan hareketle insan neslinin sürebilmesi için çocuk dünyaya getirmek ve büyütmek ailenin en büyük rolü olmaktadır. Bu rol aynı zamanda birçok fonksiyonun oluşmasında zemin teşkil eder. Bu noktada asıl anlatılmak istenen temiz ve meşru nesillerin yetiştirilmesidir. Aksi takdirde amaç sadece insan neslinin devamı olsa, çiftlerin evlenmelerine gerek kalmadan gayri meşru yollardan da çocuklar dünyaya getirmek suretiyle insan nesli devam eder. Öyleyse, insan neslinin sürebilmesi yalnız çocuğun dünyaya gelmesinden ibaret bir olay değildir. İstenilen insan neslinin devamı için aileye büyük sorumluluklar düşmektedir. Bir çocuk doğduğu andan belli bir çağa gelinceye kadar ailesinin bakımına muhtaçtır. Aile, bir bireyin ilk bakımının yapıldığı ve eğitildiği yerdir. Çocukların dünyaya gelmesinde fizyolojik bir rolü olan ailenin doğumdan sonra da onların iyi bir insan olabilmesi için eğitici ve sosyal bir rolü vardır. Hatta insanlığın başlangıcından beri bir çocuğun ilk eğitildiği ve ahlâki değerlerin benimsetildiği ilk sosyal kurum her daim aile olmuştur.⁵⁵

Güngör, “insanın karakteri doğumdan sonraki beş yıl içinde gelişme göstermektedir” diye açıklama yapan Freud ve onun gibi düşünen insanların iddialarına katılmaz. Çünkü karakter tamamen doğuştan getirilmediğine göre Freud ve arkadaşları sosyal çevrenin etkisini atlamış durumdadırlar. Yine de bu görüş bize ilk beş yıl çocuk ailesiyle olacağı için ailenin insan karakterinin oluşmasında ve ahlâki değerlerin kazandırılmasında ne kadar önemli bir role sahip olduğunu gösterir. İnsanın karakterinin ve ahlâki yapısının teşekkülünde birçok farklı etken bulunsa da en önemli faktörün aile

⁵² Emine Öztürk, *Türkiye’de Aile İçi Şiddet* (Ankara, Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017), 2-3.

⁵³ Feridun Merter, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği* (Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990), 3.

⁵⁴ Saliha Hallaç - Fatma Öz, “Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 6/2 (Kasım 2014), 144.

⁵⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 154.

olduğu bilinen bir sosyal gerçekliktir. Biyolojik, bilişsel ve sosyolojik bir gerçeklik olarak her insan kendisini gündelik hayata intibak ettirici tutum ve eylemleri küçük çağlarda müşahede eder, öğrenir ve içselleştirir. İçselleştirilen bu değer verici davranışlar kolayca söküle atılamayacak veya unutulmayacak bir meleke haline gelir. Zaten öğrenilen güzel davranışlar bir meleke haline geldiğinde iyi ahlâk oluşmakta ve bu güzel davranışların yerleştiği kişiye iyi ahlâklı denmektedir. Aynı durum tam zıt yönde de cereyan edebilir. Bireyde çirkin davranışlar yerleşip sergilendiğinde kötü ahlâk vuku bulmaktadır, bu kötü davranışların kendisinde yerleştiği bireye kötü ahlâklı birey denmektedir. Bu durum bizlere, ailenin çocukların yetişmesinde ve güzel ahlâklı olmasında zannettiğimizden çok daha büyük rolü olduğunu göstermektedir. Çocuk eğitimi açısından ailenin rolü sadece çocuklara bilmediklerini öğretmek değil onların ileriki yaşamları bakımından en elverişli şeyleri de öğretmektir.⁵⁶

Güngör'e göre, bir çocuk için ailesi o toplumun bütünü demektir. Çünkü dünyaya gözleri açan insan ilk olarak kendi ailesindeki insanları tanır, onlarla gerek duygusal gerekse sosyal münasebet kurarak sosyal davranışların prensiplerini öğrenir. Bir bireyin ilk öğretmeni sayılacak kişiler ailenin kendisidir desek yanlış olmaz. Aile vasıtasıyla içtimai hayatın temelini oluşturan örf ve adetler, gelenekler, sosyal normlar, değerler ve inançlar çocuğa aktarılmakla kalmayıp bunların benimsenmesinde de aile en başat rolü oynar. Ancak ailede yapılan bu tür öğretici ve eğitici paylaşım ve etkinlikler okullardaki gibi resmi ve planlı bir şekilde değildir. Ailede vuku bulan sosyal öğretim olgusu, daha çok informal denilen bir düzeyde gerçekleşmektedir. Aynı şekilde çocuk doğruyu ve yanlış günlük yaşamın içinde deneyerek bulurken ailesinden öğrendiği şeyleri yaşamının olağan akışı içinde idrak eder. Ailede öğretici rolünde olan kişiler, okuldaki öğretmenler gibi neyin nasıl olacağı hakkında seçenekler sunmazlar veya çocuğun kendi fikirleriyle bazı sonuçlara ulaşmasını beklemezler. Bu nedenle çocuğun ailesinde öğrendiği bilgiler, kaideler, tutum ve davranışlar ona değişmeyen gerçekler gibi görünür ve silinmemek üzere zihnine yerleşir. Bu yüzden yetişkin insanlardaki davranışların kökenlerini araştırmak isteyen bilim insanları, insanların çocukluk çağına kadar inmenin gerekliliğini savunurlar.⁵⁷

Osman Nevres'e ait şu dördlük aslında bir çocuğun yetiştirilmesindeki temel ilkenin vicdan ve merhamet olması gerektiğini muhatabına hatırlatır gibidir:

"Yâdında mı doğduğun anlar

Sen ağlardın gülerdi âlem

Öyle bir ömür sür ki mevtin

Olsun sana hande halka mâtem"⁵⁸

Güngör'e göre, en küçük toplumsal birim olan ailede yetişen çocuk aslında ileride yaşayacağı hayatının bir tür provasını yaşamış olmaktadır. Bir çocuk ilk yaşam deneyimini aile içindeki büyükleriyle, küçükleriyle, annesiyle, babasıyla, akranlarıyla, yakın ve uzak akrabalarıyla, komşularıyla ve hatta çevresindeki hiç tanımadığı insanlarla girdiği sosyal münasebetler sonucunda elde eder. Ailedeki büyükler bir nevi "otoriteyi" temsil ettiğinden çocuk büyüklerle olan sosyal ilişki neticesinde "otoriteye" karşı nasıl davranacağını ilk

⁵⁶ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 155.

⁵⁷ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 155.

⁵⁸ 1000kitap, "Aranan: öyle bir ömür sür ki" (Erişim 23 Mart 2022)

elden öğrenmiş olmaktadır. Bu yüzden ailedeki büyüklerin tutum ve davranışları diğer aile üyelerine kıyasla çocuk üzerinde daha fazla bir etkiye sahiptir. Ayrıca çocuk, hayatının ilerleyen dönemlerinde okulda, askerlikte, iş hayatında, oturduğu binada veya herhangi bir ortamda her zaman bir otorite gücüyle yani bir güç kaynağı ile karşılaşacaktır. Otoriteyi temsil eden veya güç kaynağı olan durumlar dolaylı olarak sosyal yaşamın bazı baskıları olabileceği gibi doğrudan şahısların kendileri de olabilir. Bu tür bir sosyal otorite veya güç ile karşılaşan çocuk, bunlar karşısında nasıl davranacağını öğrenirken aynı zamanda kendisi de bir gün otorite makamında olduğunda sorumluluğundaki insanlara da nasıl davranması gerektiğini öğrenmiş olmaktadır. Öyleyse bir ailenin yansıması olan çocuk aile tarafından en iyi, en doğru, en güzel ve en temiz davranışlar çerçevesinde eğitilmeli ve terbiye edilmelidir.⁵⁹

Güngör, "huy" denilen kişilik özelliklerinin oluşumunun temelini çocukluk döneminde atıldığını söylerken bu çağda yine ailenin çok önemli etkisinin devam ettiğine dikkat çeker. Bir insan çocukluk çağında sadece insanlarla münasebet kurmayı değil eşyalarla da ilişki kurmayı öğrenir. Çocuk nesnelere kurduğu ilişkinin ilkelerini yine aile vasıtasıyla öğrenir. Hangi nesneyi nasıl kullanması gerektiği veya hangi nesnenin tehlikeli ve tehlikesiz olduğu gibi durumların hepsini ailesinden öğrenir hatta öğrendiği bu prensipleri ömür boyu devam ettirir. İlk yaşlardan itibaren oluşmaya başlayan cömertlik, savurganlık, tutumluluk, cimrilik, dağınıklık, disiplinli olma gibi karakter vasıflarının kazanılmasında aile yine zirvede yer almaktadır. Örfler, âdetler, kültürel özellikler ve gelenekler hep çocukluk çağında aile tarafından öğretilir. Hatta nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmadığımız, hangi yemekleri sevip sevmediğimiz, hangi davranışları uygun görüp görmediğimiz vb. tutumlarımız hep çocukluktan kalma durumlardır. Bunun yanında ahlâklı insan olma, yalan söyleyip söylememe durumu, duyguların kontrolü, temiz olma, sosyal veya asosyal yetişme, bitki ve hayvanlara nasıl muamele edilmesi gerektiği gibi vasıflar çocuğun ilk yaşlarda ailesinden aldığı terbiyeye bağlıdır. Her bir çocuk üstün karakterli ve güzel ahlâklı yetiştiği takdirde o toplum için olumlu şeyler söylenebilir. Hatta olması gereken ideal toplum ancak yüksek karakterli bireylerin yetişmesiyle gerçekleşebilir. Toplum denen bünye ailelerden meydana geldiğine göre, aile toplumdaki karakter terbiyesinin temelini teşkil etmektedir.⁶⁰

Güngör'e göre, çocuğun ahlâki karakterinin oluşmasında ailenin rolü okulun rolünden daima daha üstündür. "Okulun ahlâki karakterin oluşmasında etkisi yoktur veya çok azdır" gibi iddiaların da doğruluk payı yoktur. Zira çoğu insan birçok güzel davranışları ve ahlâki vasıflarını okuldan ve öğretici rolündeki öğretmenlerinden almaktadır. Okul daha çok bilgileri aktarma üzerine yoğunlaşırken bunun yanında olması gereken ahlâki karakterimiz hususunda bazı öneri ve telkinlerde bulunur. Oysaki insanı insan yapan en önemli kavram olan ahlâk, salt teorik bilgilerden ve telkinlerden ibaret olmayıp aynı zamanda davranış ve his faktörlerine dayanır. Aile her açıdan ahlâki hareketleri denetim altında tutar. İnsan yaptığı davranışların doğruluğu ve yanlışlığı noktasında özdenetim amacıyla kendi vicdanını devreye sokarken hemen sonrasında ailesini devreye alarak davranışlarının durumunu biçimlendirir. İnsan hayatının ilk çağları okulda değil de aile ortamında geçtiğine göre ailenin terbiye edici, öğretici ve ahlâki davranışları aktarıcı rolü de inkâr edilemez. Ahlâki hareketlerimizin özellikle hissi yönü

⁵⁹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 155.

⁶⁰ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 155-156.

aile içinde teŐekkül eder. Zira davranışlarımız ile aile bireyelerine karşı olan hissi bağımız arasında sıklıkla bir ilişki mevcuttur.⁶¹

Güngör, sosyal bir yapı olan ailenin toplumsal ve ahlâki rollerinin bulunması günümüzde hem toplumların hem de daha büyük yapılar olan devletlerin de ilgisini çektiğini söyler. Bir taraftan zamanın Őartlarına göre aile yapıları deėiŐirken (eŐlerin çalıŐması, evde büyüklerin olmayıŐı vb.) diğer taraftan devlet eliyle küçük yaşlarda çocukların eğitime baŐladıėı okulöncesi eğitim kurumları yaygınlaŐmaktadır. Bu durum daha önceden ailesiyle çok vakit geçiren çocuğun artık erken yaŐta okula baŐlamasına sebep olmaktadır ki, maalesef durum böyle olunca ocuk aile tarafından öğrenmesi gereken değerleri ve ahlâki davranışları idrak edemeden eğitim müessesesine kaydolmaktadır. Ailenin terbiye edici ve yetiŐtirici rolünü artık günümüzde kreŐler ve anaokulları paylaŐmaktadır. Böylelikle ailenin ocuk üzerindeki önemi ve etkisi azalmaktadır. Ancak ahlâk terbiyesinin ve öğretiminin bu Şekilde eğitim müesseselerine devredilmesinin menfi ve müspet yönleri de vardır. Zira  zel durumundan dolayı çocuğu ahlâki yönden yetiŐtirmeyecek olan aile bireyelerinin yerini eğitim kurumlarındaki uzmanlar almaktadır. Böylece eğitim ve ahlâk iÇi uzmanlara bırakılırken aileden doğacak mahzurların da önüne geçilmiŐ olacaktır. Eğitim aracılığıyla milli kültür değerleriyle bezenen bireyeler sayesinde toplumda milli bir kültür birliği sağlanacak olması bir diğer müspet durumdur. Menfi yönü ise, çocuğun ailesinden küçük yaŐta ayrılacağı için ailesinden alacağı duygusal yakınlıktan uzak kalması ve bu duygusal mahrumiyetliği bir ömür boyu yaşaması oluŐurmaktadır. Bir diğer menfi y n ise, çocuklara bakacak bu tür eğitim kurumlarının varlığı aralarında anlaŐmazlık çıkan evli çiftlerin boŐanma durumlarında kolaylaŐtırıcı bir etki yapıyor olmasıdır. Aile bir ocuk için ne kadar önemliyse, ocuk da aile bütünlüğün sağlanması açısından o derecede önemlidir.⁶²

Güngör, ailenin görevinin sadece çocuğu eğitmek ve beslemek olmadığını söyler. Her ne kadar toplum içindeki aileler arasında eŐsizlik durumları bulunsa da her toplum yine de aile sayesinde ayakta durabilmekte ve varlığını devam ettirebilmektedir. Çocuğun belli bir çağa kadar bakımı, yetiŐtirilmesi, eğitilmesi ve ahlâki davranışların kazandırılması ailenin sorumluluğundadır. Çocukların toplum içindeki kimlikleri ailelerinden ileri gelir. İnsanların belli bir toplumsal gruba mensup olmaları ve o grubun karakterini kazanmaları onları bir sürünün içindeki herhangi bir varlık olmaktan alıkoyar. Bir insanın milletine bağlılığı, millettten daha küçük sosyal bir kurum olan aileden baŐlar. Her bir kiŐi, devletin ve milletin bir bireyidir ancak her milletin ve devletin mevcudiyeti ailenin idame etmesine bağlıdır. Aynı Şekilde, bir birey sosyal intisabını aile içindeki yaŐamından elde eder ve bu kazanımlarını daha büyük toplumlara aktarır. H lusa, aile bir bireyin yetiŐmesindeki en etkili kaynak olmakla birlikte toplumların en önemli hücresi olmaya da devam edecektir.⁶³

SONUÇ

Onurlu ve üstün bir varlık olarak yaratılmıŐ olan insan hem maddi hem de manevi  lemini bu üstünlük ve onura layık bir biçimde imar etmekle görevlendirilmiŐtir. Bu görevi

⁶¹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 156.

⁶² Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 156-157.

⁶³ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 157.

gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyacağı yetenekler kendisine bahşedilirken iyilik ve kötölüğün yolları da gösterilmiştir. İnsanın kendisinden beklenen; yaşam yolculuğu süresince emanetçisi olduğu değerli yetenek ve imkânları kötülöklere heba etmeyip, tertemiz koruyarak hem dünya hem de ahiret saadetine mazhar olmaktır. İnsanların büyük bölümünün paylaştığı gerçek davranış standartları olan değerler ile insan davranışlarının ve insanlar arasındaki münasebetlerin belirleyicisi olan ahlâk, insanın bu yolculuğunda ona rehberlik eder. Değerler ve ahlâk bir yönüyle bu yolculukta insanın refahını, yönünü ve sonucunu belirler.

Türkiye'nin tortullaşmış sosyal meselelerinin çözümüne yönelik sunduğu çözüm reçeteleriyle ve modern analizleriyle Türkiye'nin son dönem düşünce dünyasında özgün yaklaşımlar ortaya koymuş münevverlerinden ve mütefekkirlerinden biri olan Erol Güngör'e göre ahlâk, bireyler arası ilişkilerle ilgili bir kavramdır. Robinson Crusoe gibi tek başına hayatını devam ettiren insanlar için bir ahlâk gereksiniminden söz etmek mümkün değildir. Bu yönüyle ahlâkın, sosyal öğrenme yoluyla kazanılan bir meleke olduğu ifade edilebilir. Bu yüzden çocukluk döneminden itibaren gerek yakın gerekse uzak çevremizden ahlâki davranışlarımız hakkında “iyi” veya “kötü” şeklinde karar vermemizi sağlayan muhakeme yeteneğini kazanırız. İnsanlar, toplum içinde yaşamalarının doğal bir sonucu olarak karşı karşıya kaldıkları sosyalleşme süreçlerinde ahlâki davranışları tecrübe ederek öğrendiklerine göre insanların bir taraftan öğrenme hadiselerinin diğer taraftan ahlâki davranışlarının hayat boyu değışerek ve gelişerek devam etmesi beklenir.

Güngör'e göre, sosyal çevrede oluşan ahlâki kişiliğın hem psikolojik hem de sosyolojik yönü bulunmaktadır. İnsan nasıl ki başkalarına karşı ahlâklı davranışlarda bulunuyorsa kendi benliğine karşı da ahlâklı davranması gerekir. Ahlâkın ve ahlâki kişiliğın oluşmasında sosyal çevre içerisinde özellikle aile ve okul büyük bir öneme sahiptir. Sosyal çevrenin tamamı ahlâk eğitiminin yapıldığı bir okul konumundadır ve toplumun kendisi başlı başına bir ahlâk inşacısıdır. Mamafih, insanların bir arada uyum içinde yaşamalarını sağlamak ahlâki davranışların ana gayesi olmalıdır. Sosyal ahlâk kaidelerine uymak ise, uyum içinde yaşamamanın ön şartıdır.

Güngör, “ahlâki tutarsızlık” meselesinin ahlâk konusunda üstesinden gelinmesi gereken en önemli problemlerden biri olduğunu söylemesinin yanında, insanlara yaşamın manasını ve amacını kavratacak bütüncül bir insan anlayışını kazandırmanın ise bu ahlâki tutarsızlığın önlenmesinde yapılması gereken ilk iş olduğunu ifade eder. Güngör'e göre bütüncül ve kuşatıcı bir insan anlayışı din aracılığıyla da kazanılabilir. Zira Güngör, “bir insanın başka bir insana kötölük yapmaması, zarar vermemesi ve toplumdaki tüm insanların birbirine yararlı olması” prensipleri ile ahlâki emirleri özetlenebilecek olan dinin, temel ahlâki değerlerinde kaynağını oluşturduğuna inanmaktadır. Güngör'e göre, kaynağında toplumsal kuralların ve kültürel değerlerin bulunduğu sosyal ahlâk; aile, din, hukuk, norm, örf, adet, gelenek, birliktelik, adalet, vatan-millet sevgisi gibi temel ahlâki değerler üzerine inşa edilmelidir. Zira temel ahlâki değerlerin tam manasıyla uygulandığı diğer bir ifadeyle toplumsal yaşamda pratik anlamda kendine yer bularak tahakkuk eden ahlâki değerlerin olduğu toplumlar “erdemli ve mutluluğu yakalamış toplumlar” olabilirler.

KAYNAKÇA

Anar, Suat. "Değerlerin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi". *Çağdaş Eğitim Dergisi* 82 (Ekim 1983). 8-44.

Aydın, Mustafa. "Değerler, İşlevleri ve Ahlak". *Eğitime Bakış Dergisi* 19 (Ocak-Şubat-Mart 2011). 39-45.

Cevizci, Ahmet. *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.

Çağrı, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2019.

Gazali. *İhyâu Ulumud Din-3*. çev. Mehmed A. Müftüoğlu. İstanbul: Tuğra Neşriyat Yayınları, 2000.

Güngör, Erol - Işık, Emin. *Ahlâk-Lise 2*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.

Güngör, Erol. "Buhranların  aresi". *Zafer Dergisi* 152 (Ağustos 1989). 30-31.

Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi  zerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 1998.

Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Yer-Su Yayınları, 2020.

Hallaç, Saliha -  z, Fatma. "Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 6/2 (Kasım 2014). 142-153.

İbn Miskeveyh. *Tehz bu-l Ahlâk*, çev. Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihat Tunç. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.

Karaman, Hüseyin. "İslam Ahlak Filozofları". *İsl m Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. ed. Müfit Selim Saruhan. 159-185. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Kaya, Mahmut. "Farabi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/145-162. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. *Ahlak Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.

Kılıç, Recep. "Erol Güngör' n Ahlak Anlayışı". *Prof. Dr. Erol Güngör Hatırasına Milli Kültürler ve Küreselleşme Tebliğler ve Tartışmalar*. ed. Bahaeddin Yediyıldız-M. Çağatay  zdemir-Fahri Unan. 265-284. Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998.

Kınalızâde, Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Al i*. sad. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.

Köknel,  zcan. “Mutluluğun Kaynağı Ahlak ve Akıl”. *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*. ed. Yurdagül Mehmedoğlu - Ali Ulvi Mehmedoğlu. 111-153. İstanbul: Litera Yayınları, 2006.

Merter, Feridun. *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya  rneği*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.

Oskay, Feryal. “Kültürel ve Toplumsal Değişme Konusunda William Fielding Ogburn’un Görüşleri  zerine Bir Deneme”. *Eğitim ve Bilim Dergisi* 3/13 (1978). 36-47.

Öztürk, Emine. *Son Dönem Osmanlı Aydınlarından Muslihiddin Adil Taylan’ın Toplum ve Din Görüşleri*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017.

Öztürk, Emine. *Türkiye’de Aile İçi Şiddet*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017.

Öztürk, Emine - Fidan, Ali. *Klasik Sosyoloji Okumaları: Gaston Richard’ın “Sosyoloji’ye Giriş” Eseri  zerine Bir Deneme*. Ankara: Akademisyen Kitabevi Yayınları, 2019.

Öztürk, Emine - Demirdağ, Muhammet Fatih. “Toplumsal Kurumlar ve Din”. *Din Sosyolojisi*. ed. Emine  zt rk. 209-227. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.

Saruhan, Müfit Selim. “Ahlak ve Erdemin İnşası”. *İslam Felsefesi Tarihi-1*. ed. Bayram Ali etinkaya. 329-363. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Seyyar, Ali. *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Beta Yayınları, 2003.

Yavuz, Sefer. “Dini Gruplar”. *Din Sosyolojisi*. ed. Osman Eyüpoğlu. 89-109. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2019.

Yazıcı, Mehmet. “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2014), 209-223.

İnternet Kaynağı

1000kitap, “Aranan: Öyle bir ömür s r ki”. Erişim 23 Mart 2022.
<https://1000kitap.com/oyle-bir-omur-sur-ki--247668>